Kalküta

Bu tuhaf yolculuğun en tuhaf tarafı bir kelimeyle başlamış olmasıydı –alışılmadık çağrışımları olan bir kelime de değil, Kahire'den Kalküta'ya kadar kullanımda olan, alelade, uydurulmuş, sıradan bir kelimeydi bu yalnızca. Bu kelime, kendi anadilim Bengal Dili (ya da Bengalce) de dahil olmak üzere birçok dilde 'silah' anlamına gelen *bundook* kelimesidir. Bu kelime, İngilizce'ye de yabancı değildir: İngiliz sömürgelerindeki kullanımlarından hareketle *Oxford İngilizce Sözlüğü*'nde kendine yer bulmuş ve 'tüfek' olarak açıklanmıştır.

Ancak bu yolculuğun başladığı gün ortalıkta ne bir tüfek ne de bir silah vardı; ne de bu kelime bir silahtan bahsetmek için kullanılmıştı aslında. İşte, tam da bu yüzden dikkatimi çekmişti: Çünkü söz konusu silah bir ismin içinde geçiyordu –'Silah Taciri' olarak çevrilebilecek olan 'Bonduki Sadagar'ın içinde.

Silah Taciri, hayatıma yaşadığım ve çalıştığım Brooklyn'de değil, doğup büyüdüğüm şehirde –Kalküta'da– (veya bugünkü resmî adıyla Kolkata'da) girdi. O yıl, daha birçok yıl da olduğu gibi, kışın büyük kısmını görünüşte iş için Kalküta'da geçirmiştim. Nadir bulunan kitaplar ve Asya'ya özgü antikaları alıp satan biri olarak işim, sık sık gidip yerinde keşif yapmamı gerektiriyordu ve Kalküta'da (anne ve babamdan kız kardeşlerimle bana miras kalan evden hakkıma düşen) küçük bir dairem olduğu için bu şehir, işlerimi yürüttüğüm ikinci bir üs haline gelmişti.

Ama beni her yıl buraya geri getiren şey sadece iş değildi: Kalküta bazen de sığınılacak bir yer oluyordu, yalnızca Brooklyn kışının keskin soğuğundan değil, yaptığım işten elde ettiğim kazanç artarken bile zamanla daha da ıssızlaşan özel hayatımdaki yalnızlıktan da. Ve daha önce hiç o yılki kadar yalnız hissetmemiştim, çok umut vadeden bir ilişki son derece beklenmedik şekilde sona ermişti: Uzun süredir görüştüğüm bir kadın açıklama yapmadan ilişkimizi kesip atmış,

beni iletişim kurmak için kullandığımız her kanalda engellemişti. Acı verici olduğu kadar küçük düşürücü olan ilk habersizce terk edilme tecrübem olmuştu bu.

Birdenbire, altmışlarımın çok da uzak olmayan bir gelecekte belirmesiyle, kendimi her zamankinden daha yalnız hissettiğimi fark etmiştim. Bu yüzden, kuzey iklimlerinde havalar soğuyup benim gibi 'yurt dışı yerleşikleri'nden oluşan büyük Kalkütalı sürüler kanatlanıp bu şehirde kışlamak için döndüğünde yaşanan yıllık göçü varışıma denk getirecek şekilde zamanlamış, o yıl Kalküta'ya her zamankinden daha erken gitmiştim. Birçok arkadaş ve akrabayı kesinkes göreceğimi; öğle yemekleri, akşam yemeği partileri ve düğünlerden oluşan bir girdapta haftaların akıp geçeceğini biliyordum. Ve tüm bunlar olup biterken, hayatımı paylaşabileceğim bir kadınla tanışabileceğim düşüncesi, sanırım, aklımın bir köşesinde hep vardı (çünkü benim yaşımdaki birçok erkeğin başına gerçekten de geldi bu).

Ama tabii ki böyle bir şey hiç olmadı, oysa hiçbir tanışma fırsatını kaçırmamış ve hatırı sayılır sayıda boşanmış, kocası ölmüş ve münasip yaştaki diğer bekâr kadınla tanıştırılmıştım. Hatta bir iki defasında hafiften parlayan bir umut ışığı gördüğüm de oldu... ama, daha önce birçok kez yaşadığım gibi, İngilizcede kadınlara 'Nadir Kitap Satıcısı'ndan daha az çekici gelen yalnızca birkaç ifade olduğunu anladığımla kaldım.

Böylece, art arda yaşanan bir dizi hayal kırıklığı içinde aylar gelip geçti, sezonun katılmam gereken son etkinliğine –kuzenlerden birinin kızının düğünü– gittiğimde Brooklyn'e dönüş günüm neredeyse gelip çatmıştı.

Düğün mekânına –havasız, sömürge döneminden kalma bir kulüp– yeni girmiştim ki uzaktan akrabam olan Kanai Dutt bana doğru yanaştı.

Kanai'yi uzun yıllardır görmemiştim, ki buna üzüldüğüm de tam olarak söylenemezdi: Kadınları cezbetmek ve hayatta ilerlemek için her zaman akıcı diline ve yakışıklılığına güvenen, kendini beğenmiş, dilbaz çokbilmişin teki olmuştu her zaman. Hayatının büyük kısmını Yeni Delhi'de geçirmiş, şehrin sera etkisi yapan atmosferinde işleri

iyi gitmiş, kendini medyanın sevilen yüzlerinden biri olarak kabul ettirmişti: Televizyonu açıp da onu bir tolkşovda avazı çıktığı kadar bağırırken görmek hiç de alışılmadık bir şey değildi. Dediklerine göre herkesi tanıyordu ve dergilerde, gazetelerde, hatta kitaplarda hakkında sık sık yazılar yazılıyordu.

Kanai'nin sinirime en dokunan tarafı, beni tongaya düşürmenin bir yolunu her zaman bulmasıydı. Bu düğünde de fırsatı da kaçırmamıştı; bana (kulağa daha Amerikalı gelen 'Deen' adını seçtiğim için uzun zaman önce kullanmayı bıraktığım) çocukluk lakabım olan Dinu diye hitap ederek topa falsolu vurmuş, beni ters köşeye yatırmıştı.

"Söyle bakalım, Dinu," dedi, elimi üstünkörü sıktıktan sonra. "Bengal folkloru uzmanı olmuşsun, doğru mu?"

Neredeyse işitilebilen o alaycı gülümsemesi beni sinir etmişti. "Şey," diye bocaladım, "uzun zaman önce o türden bir şeyler hakkında araştırma yapmıştım biraz. Ama akademiden ayrılıp kitap satıcısı olduğumda bıraktım."

Alay ettiğini neredeyse hiç gizlemeyerek, "Ama doktora yaptın, değil mi?" dedi. "Yani teknik olarak sen bir uzman*sın*."

"Pek de öyle sayılmam..."

Özür dilemeden lafımı kesti. "Öyleyse söyle bakalım, Bay Uzman," dedi. "Bonduki Sadagar adında bir şahsiyeti duydun mu hiç?"

Belli ki beni şaşırtmak niyetindeydi ve başarmıştı da: 'Bonduki Sadagar' ('Silah Taciri') adı bana o kadar yabancıydı ki Kanai'nin bunu uydurduğunu düşündüm.

"'Şahsiyet' derken ne demek istedin?" dedim. "Bir çeşit halk kahramanını mı kastediyorsun?"

"Evet –Dokkhin Rai ya da Chand Sadagar gibi..."

Bengal folklorundan tanınmış birkaç karakter daha sayarak devam etti: Satya Pir, Lakhindar ve benzerleri. Bu tür şahsiyetler ne tam olarak tanrıdır ne de mübarek ölümlülerdir yalnızca: Bengal deltasının yer değiştiren çamur düzlükleri gibi, çok sayıda akıntının oluşturduğu şartlarda ortaya çıkarlar. Bazen onların anısını muhafaza etmek için tapınaklar inşa edilir ve hemen hemen her zaman isimleri bir efsa-

neyle birlikte anılır. Bengal de denizci bir ülke olduğu için denizcilik genellikle bu tür masalların öne çıkan bir özelliğidir.

Bu hikayelerin en ünlüsü, yılanlara ve diğer tüm zehirli yaratıklara hükmeden tanrıça Manasa Devi'nin zulmünden kurtulmak için denizaşırı diyarlara kaçtığı anlatılan Chand –'Chand Sadagar'– adında bir tacirin efsanesidir.

Çocukken bir ara, tacir Chand ve düşmanı Manasa Devi, hayal dünyamın ayrılmaz birer parçası olmuşlardı, tıpkı ileride İngilizce öğrenip çizgi roman okumaya başladıktan sonra Batman ve Superman'in olduğu gibi. O zamanlar Hindistan'da televizyon falan yoktu ve çocukları eğlendirmenin tek yolu onlara hikâyeler anlatmaktı. Üstelik, olur da hikâyeleri anlatanlar Bengalli ise hikâye döner dolaşır, Tacir ve onu kendine esir etmek isteyen tanrıçanın masalına gelirdi mutlaka.

Her zorluğun üstesinden gelebilen bir fani olan kahramanın kendisinden çok daha kudretli güçlerle karşı karşıya getirildiği bu masalın cazibesi, sanırım, Odise'ninkine benzer şekilde, hem dünyevi hem de ilahi oluşudur. Ama tacir Chand'ın efsanesi, sonunda kahramanı ayrı düştüğü ailesi ve evine barkına kavuşamadığı için Yunan destanıyla farklılık gösterir: Tacirin oğlu Lakhindar, düğün gecesi bir kobra tarafından öldürülür ve erdemli yeni gelin Behula, oğlanın ruhunu yeraltı dünyasından geri isteyip Tacir ile Manasa Devi arasındaki mücadeleyi hassas bir noktaya taşır.

Bu hikâyeyi ilk ne zaman duyduğumu veya bana kimin anlattığını hatırlamıyorum ama sürekli tekrar edildiği için zihnimin o kadar derinlerine gömülmüştü ki orada olduğunun farkında bile değildim. Fakat bazı hikâyeler, kimi yaşam biçimleri gibi, kendi türlerindeki diğer hikâyelerden daha uzun yaşamalarını sağlayan özel bir yaşam damarına sahiptir –Tacir ile Manasa Devi'nin hikâyesinin de çok eski olduğu hesaba katarsak, uzun zamandır devam eden kış uykusuna dayanabilmesini sağlayan böylesi bir özellik, sanırım, onda da yeterince olmalı. Her halükârda, Amerika'ya yeni gelmiş ve araştırma makalesi yazmak için konu arayan yirmilerinde bir öğrenciyken, Tacir'in hikâyesi hafızamın donmuş topraklarında çözülmüş ve tüm dikkatimi bir kez daha kendine çekmişti.

Tacir'in hikâyesini anlatan Bengalce manzum destanları (çok sayıda var) okumaya başladığımda, bu efsanenin Doğu Hindistan kültüründeki yerinin kendi zihnimde sürdüğü yaşam örüntüsüyle garip bir şekilde benzeştiğini fark ettim. Hikâyenin kökenleri, Bengal'in hafızasının ta bebeklik dönemine kadar uzanıyor: Hikâye muhtemelen bölgenin ilk yerli halkları arasında doğmuş ve belki de gerçek tarihî şahsiyetler ve olaylarla vücuda gelmişti (bugün bile halkın hafızasında Assam, Batı Bengal ve Bangladeş'in farklı yerlerinde Tacir ve ailesiyle ilişkilendirilen arkeolojik alanlar bulunmakta). Üstelik bu efsane halkın hafızasında da yaşam döngülerinden geçiyor gibi görünüyor; kimi zaman yüzyıllar boyunca kış uykusunda hareketsiz yatıyor, ancak tekrar anlatılmaya başlamasıyla yeni bir dalga geliyor ve efsane aniden canlanıveriyor, bu defa bazı tanıdık karakterler yeni isimlerle ortaya çıkıyor ve olay örgüsü ustaca değiştiriliyor.

Bu destanlardan birkaçı Bengal edebiyatının klasikleri olarak kabul edilir, araştırmamın konusu olan da işte onlardan biriydi: erken dönem Bengalcesiyle yazılmış altı yüz sayfalık bir şiir. Bu metnin çoğunlukla on dördüncü yüzyılda oluşturulduğu kabul ediliyordu –ama elbette hevesli bir araştırmacı için geleneksel bir görüşten daha sinir bozucu bir şey olamaz, bu yüzden tezimde, metnin içindeki delillere (patatesten bahsedilen bir kısım gibi) atıfta bulunarak şiirin son şeklini çok sonraları aldığını ileri sürdüm. Şiirin muhtemelen on yedinci yüzyılda, Portekizlilerin Yeni Dünya bitkilerini Asya'ya getirmesinden epey sonra, başkaları tarafından tamamlandığını iddia ettim.

Oradan iddiamı devam ettirip hikâyenin sürdürdüğü yaşam döngülerinin –uzun kış uykusu dönemlerinin ardından yaşadığı dönemsel canlanmaların– Avrupalıların Hindistan'ın bu bölgelerinde ilk kolonilerini kurduğu on yedinci yüzyılda yaşandığı gibi, çalkantı ve karmaşa dönemleriyle ilişkili olduğunu öne sürdüm.

Tezin bu son kısmı, sanırım, hocalarımı en çok etkileyen kısım oldu (öne sürdüğüm fikirleri özetlediğim makaleyi daha sonra yayımlayan dergiden bahsetmiyorum bile). Geriye dönüp baktığımda beni hayrete düşüren şey, bu fikirleri ortaya atmamı sağlayan gençlik kibrim değil; daha ziyade, bu efsaneyle ilgili ulaştığım sonuçların, efsanenin kendi

hafızamdaki varoluş tarihi için de geçerli olabileceğini anlamamı engelleyen aptallığımdı. O zamanlar hayatımın en çalkantılı yıllarını yaşadığım için mi bu efsane zihnimin derinliklerinden su yüzüne çıktı diye kendime hiç sormadım: Âşık olduğum kadının ölümü ve ardından, tam vaktinde yetişen bir bursun yardımıyla, gençliğimin çatışmalarla parçalanmış Kalküta'sından Amerika'nın orta batısındaki kırsal bir üniversite kasabasına gidişimle yaşadığım çifte şoku hâlâ atlatmaya çalıştığım bir dönemdi. Sonunda o günler geçtiğinde, hayatımda bir daha asla huzurumu bu şekilde bozmayacağıma karar vermiştim. Sakin, abartısız, olaysız bir hayat yaşamak için elimden ne geliyorsa yaptım –ve bu kararımda o kadar başarılı oldum ki o gün, Kalküta'daki o düğün töreninde, Sadagar hayatıma Silah Taciri kılığına bürünerek yeniden girdiğinde, dikkatle planladığım sessiz sakin hayatımın bir kez daha sona ereceği aklımın ucundan geçmedi.

Kanai'ye umursamaz bir tavırla, "İsmin doğru olduğundan emin misin?" dedim. "Belki yanlış duydun ya da ne bileyim öyle bir şey."

Ancak Kanai, 'Silah Taciri' tabirini bilerek kullandığı konusunda ısrar ederek direndi. İnsanı çıldırtan, o kendini bir şey zanneden tavrıyla, "Eminim ki biliyorsundur," dedi. "Tacir figürü folklorumuzda çok farklı isimlerle ortaya çıkar. Bazen bu hikâyeler belirli yerlerle bağlantılıdır –ve bence Bonduki Sadagar efsanesi bunlardan biri, yerel bir efsane."

"Neden?"

"Çünkü onun efsanesi," dedi Kanai, "Sundarbanlar'daki bir tapınakla –bir *dhaam*'la– bağlantılı."

"Sundarbanlar!" Kaplanların istila ettiği bir mangrov ormanının içinde saklı bir tapınak olabileceği fikri o kadar abartılı gelmişti ki kahkahalara boğuldum. "Kim neden bataklıkta bir dhaam inşa etsin ki?"

"Belki de," dedi Kanai kayıtsızca, "Bengal'den denize açılan her tacir Sundarbanlar'dan geçmek zorunda kaldığı içindir –denize ulaşmanın başka bir yolu yok. Sundarbanlar, ticaret ve vahşi doğanın göz göze geldiği sınırdır; işte bu nokta tam da kâr ve Doğa arasındaki savaşın

verildiği yerdir. Manasa Devi'ye bir tapınak inşa etmek için yılan kaynayan bir ormandan daha iyi bir yer neresi olabilir ki?"

"Ama bu tapınağı hiç gören olmuş mu?" diye sordum.

Kanai, "Ben hiç gitmedim," dedi. "Ama Nilima teyzem gitti."

"Teyzen mi? Nilima Bose'yi mi kastediyorsun?"

"Evet, ta kendisi," dedi Kanai. "Bana Bonduki Sadagar ve *dhaam*dan bahseden oydu. Kalküta'da olduğunu duymuş ve gidip onu görebilirsen memnun olacağını sana söylememi istedi. Artık seksenlerinin sonlarında ve yatalak ama aklı hâlâ zehir gibi. Seninle tapınak hakkında konuşmak istiyor: İlgini çekeceğini düşünüyor."

Duraksadım. "Zamanım olur mu bilmiyorum," dedim. "Çok yakında New York'a dönüyorum."

Omuz silkti. "Sen bilirsin." Kalem çıkarıp bir kartın üzerine bir isim ve numara yazdı ve bana uzattı.

Halasının adını görmeyi umarak karta baktım. Ama yazdığı şey o değildi.

"Piya Roy?" dedim. "O da kim?"

"Bir arkadaş," dedi. "Bengal kökenli bir Amerikalı, Oregon'da bir yerde hocalık yapıyor. O da senin gibi kışı geçirmek için buraya gelir ve genellikle teyzemle kalır. Şimdi burada ve ziyaret etmeye karar verirsen gerekli ayarlamaları o yapacak. Ara onu. Bence zahmetine değdiğini göreceksin –Piya ilginç bir kadındır."

Kanai'nin teyzesinin ismi, şimdiye kadar bir palavra gibi görünen bu hikâyeye ciddiyet vermişti. Nilima Bose'nin anlattığı bir hikâyeyle dalga geçilmezdi: Politikacıların evlenmek için peşinden koştuğu, boşa kürek çeken toplumsal reformcuların büyük saygı duyduğu, hayırseverlerin el üstünde tuttuğu ve basın tarafından övülen biri olarak güvenilirliği sorgulanamaz bir kişiydi.

Kalküta'nın zenginliği meşru bir hanedanına doğan Nilima, yoksul bir öğretmenle evlenerek ailesine meydan okumuştu. Bu, 1950'lerin ta başlarında olmuştu; Nilima evlendikten sonra kocasıyla birlikte Sundarbanlar'ın kıyısındaki küçük bir kasaba olan Lusibari'ye taşınmıştı. Birkaç yıl sonra, kadınlardan oluşan bir topluluk kurmuş ve bu

topluluk zaman içinde Hindistan'ın en saygın hayır kurumlarından biri olan Badabon Vakfı'na dönüşmüştü. Bu vakıf artık ücretsiz hizmet veren hastaneler, okullar, klinikler ve atölyelerden oluşan geniş bir ağı idare ediyordu.

Son yıllarda, Nilima'nın yaptıklarını çoğunlukla sülalemle yazıştığım bir sohbet grubu kanalıyla takip etmiştim: Onunla kişisel tanışıklığım, birkaç aile toplantısında yolumuzun kesiştiği ergenlik dönemime dayanıyordu. Bu toplantılardan sonuncusu o kadar uzun zaman önceydi ki, Nilima'nın beni hatırladığını öğrendiğimde şaşırmıştım –ve biraz da gururum okşanmıştı. Bu şartlar altında, dedim ki, en azından Kanai'nin bana verdiği numarayı aramasam kabalık olur.

Ertesi sabah numarayı çevirdim ve karşıdan Amerikalı olduğu şüphe götürmez bir ses cevap verdi. Görünen o ki Piya, aramamı bekliyormuş çünkü konuşmaya şu sözlerle başladı: "Merhaba –Bay Datta ile mi görüşüyorum?"

"Evet –ama lütfen bana Deen de, Dinanath'ın kısaltmasıdır."

"Ben de Piya, o da Piyali'nin kısaltması," dedi, hem canlı hem de arkadaşça bir sesle. "Kanai arayabileceğini söylemişti. Nilima–di seni sorup duruyordu. Ne diyorsun, onu görmeye gelebilecek misin?"

Sesinde beni kendine çeken bir şeyler vardı –ciddiyetle karışık bir samimiyet. Kanai'nin söylediklerini hatırladım –"Piya ilginç bir kadındır"– ve birden onu çok merak ettim. Hazırladığım bahaneler aklımdan uçup gitti ve şöyle dedim: "Gelmeyi çok isterim. Ama hemen olsa iyi olur çünkü birkaç gün içinde ABD'ye gidiyorum."

"Bekle o zaman," dedi. "Nilima-di ile bir konuşayım."

Telefona dönmesi birkaç dakikasını aldı. "Bugün öğleden önce gelebilir misin?"

O sabah için pek çok plan yapmıştım ama birden bunların hiçbir önemi yokmuş gibi geldi. "Evet," dedim. "Sorun olmazsa, bir saat içinde orada olabilirim."

Piya'nın bana verdiği adres, Nilima'nın Kalküta'nın en lüks mahallelerinden biri olan Ballygunge Place'teki, atadan babadan kalma aile

evinin adresiydi. Evi uzun yıllardır ziyaret etmemiş olmama rağmen, çocukluğumda ailemle yaptığım ziyaretlerden çok iyi hatırlıyordum orayı.

Beni Ballygunge Place'e getiren Ola taksiden inerken fark ettim ki o eski ev çoktan

tarih olmuştu; Kalküta'daki diğer birçok büyük malikâne gibi o da yıkılmış, atadan kalma mülkte hak iddia eden herkesi barındıracak büyüklükte modern bir apartman dikilmişti yerine.

Bu yeni bina fevkalade şıktı ve tıpkı yürürken önünden geçtiğim tüm dairelerin kapılarında olduğu gibi, beni Nilima'nın katına çıkaran asansörün dekorasyonunda da zarif 'tasarımcı' dokunuşları vardı. Nilima'nın kapısı, üzerinde NILIMA BOSE, BADABON VAKFI yazan bir tabela dışında hiçbir süslemesi olmamasıyla diğerlerinden ayrılıyordu.

Zili çaldım ve kapıyı ince, ufak tefek bir kadın açtı, dipleri daha yeni yeni grileşmeye başlamış saçları kısacıktı. Kıyafetleri –kot pantolon ve tişört–, bir erkek çocuğunu andıran vücudunu iyice ortaya çıkarıyordu; kuru ve abartısız vücudunda bir tek gözleri kocamandı ve beyazları koyu, ipeksi teniyle iyice ortaya çıktığı için gözleri daha da kocaman görünüyordu. Yüzü makyajsızdı ve herhangi bir süs eşyası da takmıyordu. Ama burun deliklerinden birinde bir zamanlar hızma taktığını gösteren bir delik vardı.

El sıkışırken, "Merhaba Deen," dedi. "Ben Piya. İçeri gelsene –Nilima–di seni bekliyor."

İçeri girerken dairenin iki bölüme ayrılmış olduğunu fark ettim: Vakfın ofisi olarak hizmet veren dış kısım, bilgisayar ekranlarının ışığına boğulmuştu. Ciddi görünümlü bir düzine genç erkek ve kadın harıl harıl çalışıyordu; Nilima›nın yaşadığı arka tarafa yürürken bize neredeyse hiç bakmadılar.

Piya bir kapıyı açıp beni derli toplu, aydınlık bir odaya getirdi. Nilima rahat görünen bir yatakta yatıyordu, sırtına birkaç yastık koymuşlardı ve beline kadar bir çarşafla örtülmüştü. Her zaman ufak bir kadın olmuştu, onu son gördüğümden beri daha da ufalmış gibiydi. Ama

yuvarlak ve gamzeli yüzü, metal çerçeveli gözlükleri, hatta gözündeki ışıltıya kadar her şeyiyle tam da hatırladığım gibiydi.

Piya bana bir sandalye getirip yatağa yaklaştırdı. Nilima'nın elini şefkatle sıkarak, "Şimdi ikinizi yalnız bırakıyorum," dedi. "Kendini fazla yorma, Nilima–di."

Nilima İngilizce konuşarak, "Yormam, canım," dedi. "Söz."

Piya'nın odadan çıkışını izlerken yüzünde sevecen bir gülümseme belirdi. "Çok tatlı bir kız," dedi Bengalceye geçerek. "Ayrıca güçlü de. Piya olmasaydı ne yapardım bilmiyorum."

Nilima'nın Bengalcesi kırsal bölgelerin lehçelerinde olduğu gibi kaba bir tını kazanmıştı, muhtemelen Sundarbanlar'ın lehçesiydi bu. Buna karşılık İngilizce konuşurken, aristokrat bir ailede yetiştirildiğini belli edecek şekilde hâlâ heceleri yuvarlıyordu.

"Bugünlerde vakfı ayakta tutan Piya," diye devam etti Nilima. "Sundarbanlar'a geldiği gün, şanslı günümüzdeymişiz."

"Orada çok vakit geçiriyor mu?" dedim.

"Ah evet, Hindistan'dayken çoğunlukla Sundarbanlar'da oluyor."

Nilima, Piya'nın Sundarbanlar'a ilk defa, deniz biyolojisi alanında yaptığı araştırma için geldiğini anlattı. Nilima ona kalacak bir yer vermiş ve çalışmalarını desteklemişti, sonraki yıllarda Piya vakıfla gittikçe daha yakından ilgilenir olmuştu.

Nilima, "Her tatili bizimle geçirir," dedi. "Yaz kış, fırsat buldukça gelir."

"Ah, gerçekten mi?" dedim, gereğinden fazla meraklı görünmemeye çalışarak. "Ailesi yok mu yani?"

Nilima bana hin bir bakış attı ve "Evli değil, sormak istediğin buysa eğer..." dedi. Bunun üzerine ben de gözlerimi kaçırıp ilgisiz görünmeye çalıştım.

"Ama Piya'nın bir ailesi var sayılır," diye devam etti Nilima. "Araştırmasına yardım ederken ölen Sundarbanlar'dan bir köylünün karısını ve oğlunu himayesine aldı. Adamın karısı Moyna'nın oğlunu büyütmesine yardım etmek için elinden ne geliyorsa yaptı." Kendini düzeltip, "Ya da en azından denedi..." dedi.

Sonra içini çekip benim neden yanına gelmemi istediğini hatırlamak istercesine başını iki yana salladı. “Lafı uzatmayayım,” dedi. “Çok vaktin yok, biliyorum.”

Dürüst olmak gerekirse, Piya hakkında daha fazla şey öğrenmek için o kadar can atıyordum ki Nilima böyle gevezelik etmeye devam etseydi de umrumda olmazdı. Ama bunu açıkça söyleyemediğim için ceketimin cebine uzandım ve antika eser peşinde gezerken genellikle yanımda taşıdığım küçük ses kayıt cihazını çıkardım.

Nilima şaşkınlıkla, “Konuşmamızı mı kaydedeceksin?” dedi.

“Sadece bir alışkanlık,” dedim. “Elimde değil, her zaman not alırım ve kayıt tutarım. Lütfen bu cihaz yokmuş gibi davran –bir önemi yok.”

Nilima, Silah Taciri’ni ilk duyduğu tarihi tam olarak biliyordu. ‘Siklon Yardım Hesapları, 1970’ etiketini taşıyan bir hesap defterine tam da o gün yazmıştı bu ismi. Bu hesap defterini, kısa bir süre önce Badabon Vakfı arşivlerinden onun için bulup getirmişlerdi. Defterin kapağını açıp bana yazıyı gösterdi: Sayfanın üst kısmında Bengalce harflerle ‘Bonduki Sadagarer dhaam’ –‘Silah Taciri’nin tapınağı’– kelimeleri yazıyordu. Altında da ‘20 Kasım 1970’ tarihi vardı.

Bu tarihten sekiz gün önce –tam olarak 12 Kasım 1970’de– kategori 4 şiddetinde bir siklon hem Hindistan’ın Batı Bengal bölgesini hem de o zamanlar Doğu Pakistan olarak adlandırılan eyaleti (bir yıl sonra burası yeni bir ulus, yani Bangladeş olacaktı) vurmuş ve Bengal deltasını yerle bir etmişti. O zamanlar bu bölgede fırtınalara isim verilmiyordu ama 1970’teki siklon daha sonra Bhola siklonu olarak anılacaktı.

Ölü sayısı bakımından, Bhola siklonu yirminci yüzyılın en büyük doğal felaketiydi; yol açtığı can kaybının iyimser bir tahminle üç yüz bin olduğu düşünülüyor, ancak gerçekte bu sayı yarım milyona ulaşmış olabilir. Bu kayıpların çoğu uzun zamandır siyasi gerilimlerle kaynayan Doğu Pakistan’da yaşanmıştı. Batı Pakistan’ın yaşanan bu felakete gecikmeli müdahale etmesi Bangladeş’in kurulmasıyla sonuçlanan bağımsızlık savaşının başlamasında kritik bir rol oynadı.

Batı Bengal'de siklondan en büyük darbeyi Sundarbanlar almıştı. Nilima ve kocasının yaşadığı ada olan Lusibari, çok fazla hasar görmüştü: Fırtınanın etkisiyle oluşan dev dalgalar adanın büyük bir parçasını koparıp götürmüş, evler, her şey gitmişti.

Lusibari'nin uğradığı hasar, ne var ki, güneyindeki adalar ve yerleşim yerlerinin gördüğü hasarla karşılaştırılamazdı bile. Fakat Nilima bundan ancak birkaç gün sonra haberdar olmuş. Oradaki hasarı Nilima'ya tanıdığı genç balıkçı Horen Naskar anlatmış: Balık tutmak için denize açılmış ve tahribatı kendi gözleriyle görmüş.

Horen'in anlattıklarıyla harekete geçen Nilima, ilk yardım malzemeleri toplayıp dağıtmak için gönüllülerden oluşan bir ekip kurmuş. Nilima ile ekibi, Horen'in dümenine geçtiği kiralık bir tekneyle kıyıya yakın bazı köylere feribotla erzak taşımış.

Tekneyle her açıldıklarında korkunç manzaralarla karşılaşmışlar: fırtınayla oluşan dev dalgaların haritadan sildiği köyler; üzerindeki her bir ağacın yapraksız çırılçıplak kaldığı adalar; suda yüzen, yarısı hayvanlar tarafından yenmiş cesetler; nüfusunun çoğunu kaybetmiş köyler. Doğu Pakistan'dan durmaksızın devam eden mülteci akışıyla durum daha da ciddileşmiş. Aylardır insanlar sınırı geçiyor, öte taraftaki siyasi kargaşadan kaçmak için Hindistan'a geliyormuş; bu mülteci akışı artık bir sele dönüşmüş ve zaten yiyeceğin son derece azaldığı bir bölgeye çok daha fazla sayıda aç insan getirmişti.

Bir sabah Horen, iki kıyısında farklı ülkelerin yer aldığı azametli Raimangal Nehri'nin sınır boyunca aktığı Sundarbanlar'da bir yere sürmüş tekneyi. Nilima genellikle nehrin bu bölümünden kaçınırmış: Kaçakçıların uğrak yeri olarak bilinen bu yerdeki akıntılar o kadar güçlüymüş ki tekneler genellikle farkında olmayarak sınırın ötesine sürüklenirlermiş.

Horen, zorlanarak da olsa tekneyi Hindistan tarafına yakın tutmayı başarmış ve bir süre sonra bir sığlığa gelmişler, bir zamanlar bu yerde bir köy varmış: Birkaç bükülmüş direkten başka yerleşimden geriye hiçbir şey kalmamış; siklonu takip eden dalgalar istisnasız her evi alıp götürmüş.

Nehir kıyısında birkaç kişiyi gören Nilima, Horen'den tekneyi kenara çekmesini istemiş. Köyden geriye kalanları görünce köy sakinlerinden pek çoğunun ölmüş ya da yaralanmış olduğunu düşünmüş –ama sorular sormaya başlayınca beklenmedik bir cevap almış. O köyden hiç kimsenin burnu bile kanamamış; hatta eşyalarını ve erzaklarını kurtarmayı bile başarmışlar.

Bu köy bu talihini neye borçluydu?

Cevap, Nilima'yı şaşkına çevirmiş: Onunla konuşan köylüler, bu mucizenin yakınlardaki bir tapınağın koruyucusu olan yılanların tanrıçası Manasa Devi'nin sayesinde gerçekleştiğini söylemişler.

Fırtınanın gelişinden kısa bir süre önce, gökyüzü kararırken, tapınaktaki çan çalmaya başlamış. Köylüler, taşıyabildikleri ne kadar yiyecek ve eşya varsa yanlarına alarak telaş içinde hemen oraya koşmuşlar. Tapınağın duvarları ve çatısı onları fırtınadan korumakla kalmamış, fırtına geçtikten sonra da sığınak görevi görmeye devam etmiş, hatta onlara su kuyusundan temiz ve taze su sağlamış –ki bu, Sundarbanlar'da elde etmesi zor bir imkândır.

Nilima tapınağı görmek istemiş, köylüler de oraya kadar rehberlik etmişler ona. Bulundukları yerden sık mangrov ağaçlarıyla çevrili kumlu bir açıklığın ortasında, hafif bir yükseltiye inşa edilmiş tapınağa giden yol epey uzunmuş.

Nilima, yapının kendisine dair çok az şey hatırlıyordu –etrafta dolaşan yüzlerce insan ve her yere istif edilmiş eşyalar varmış. Tüm hatırlayabildiği yüksek duvarlar ve ters dönmüş bir kayık gibi görünen kavisli bir çatıydı: Tapınağın şekli ona Bishnupur'un ünlü tapınaklarını hatırlatmış.

Nilima, konuşabileceği bir bekçi veya bakıcı olup olmadığını sormuş. Bir süre sonra, içeriden sakalı ağarmış, beyaz takkeli, orta yaşlı bir Müslüman adam çıkmış. Nilima, adamın bir *majhi*, bir kayıkçı olduğunu ve aslında Raimangal Nehri'nin karşı yakasından olduğunu öğrenmiş. Çocukken tapınağa o zamanlar bakan kişiler için ara sıra çalışırmış: Bu kişiler tapınağın efsanesini anlatan destansı şiiri (ya da *panchali*'yi) nesiller boyu sözlü olarak aktararak canlı tutan bir Hindu *gayan* (halk ozanı) aileymiş. Ama yıllar geçtikçe aile küçül-

müş ve son bir kişi kalmış, işte o da kayıkçıdan kendisi öldükten sonra tapınakla ilgilenmesini istemiş. Bu çok zaman önce, 1947'de Hint Yarımadası'nın bölünmesinden on yıl önce olmuş; kayıkçı o zamandan beri *dhaam*a göz kulak oluyormuş; tapınak onun evi olmuş, şimdi karısı ve oğluyla orada yaşıyormuş.

Nilima, bir Müslüman olarak, bir Hindu tanrıçasıyla ilişkilendirilen bir tapınağa bakıyor olmasının onun için tuhaf olup olmadığını sormuş. Kayıkçı da, din gözetmeksizin herkesin *dhaam*a saygı duyduğunu söylemiş: Hindular tapınağı koruyanın Manasa Devi olduğuna, Müslümanlar ise buranın cinlerin mekânı olduğuna ve İlyas adında müslüman bir *pir*, yani ermiş tarafından korunduğuna inanıyormuş.

Ama bu tapınağı kim inşa etmişti ve ne zaman?

Kayıkçı bu soruya cevap vermekte zorlanmış. Efsaneyi çok iyi bilmediğini ve yalnızca bir iki kısa bölüm hatırlayabildiğini söylemiş.

Şiirin yazılı bir nüshası yok muydu? diye sormuş Nilima. Hayır, demiş kayıkçı; şiirin asla yazıya geçirilmemesi, yalnızca ağızdan ağıza aktarılması bizzat Silah Taciri'nin hayattayken dile getirdiği arzusuymuş. Ne yazık ki kayıkçı şiiri hiçbir zaman ezberlememiş, sadece birkaç mısrasını hatırlıyormuş.

Nilima'nın ısrarı üzerine, kayıkçı efsaneden birkaç mısrayı okumuş ve belki de kulağa saçma sapan bir şiir (Nilima'nın çok sevdiği bir türdü bu) gibi geldiğinden, kelimeler Nilima'nın hafızasında iyice yer etmiş.

Kolkataey tokhon na chhilo lok na makan
Banglar patani tokhon nagar–e–jahan

Kalküta'da vardı ne bir insan ne de bir hane o zaman
Bengal'in meşhur limanı idi bir şehr–i cihan.

Nilima bana bir bakış attı ve böyle abes bir şeyi söylemekten utanmış gibi mahcupça güldü.

"Hiçbir anlamı yok, değil mi?" dedi.

"Şimdilik yok," dedim. "Ama devam et."

Nilima kayıkçıya sorular sormaya devam etmiş ve o da giderek ketum cevaplar vermeye başlamış, bir yandan cehaletini bahane ediyor ama öte yandan da çoğu insanın efsanenin manasını asla kavrayamayacağı konusunda ısrar ediyormuş. Ama Nilima ısrar etmiş ve sır gibi sakladığı hikâyenin ana hatlarını anlattırmayı başarmış. Hikâyenin, Tacir Chand'ın efsanesiyle oldukça benzer olduğu ortaya çıkmış.

Chand gibi, Silah Taciri'nin de Manasa Devi'ye kendini adamayı reddederek onu kızdırmış zengin bir tüccar olduğu söylenirmiş. Tacir'e yılanlar musallat olmuş ve kuraklık, kıtlık, fırtınalarla başka felaketler peşini bırakmamış, o da kendini tanrıçanın gazabından kurtarmak için denizaşırı diyarlara kaçmış. Sonunda yılanların olmadığı bir diyara, 'Silah Adası' –Bonduk–dwip– adında bir yere sığınmış.

Nilima, hikâyenin burasında durdu ve daha önce bu isimde bir yer duyup duymadığımı sordu.

Başımı sallayıp, "Hayır, hiç duymadım," dedim. "Halk hikâyelerinde birden ortaya çıkan masal ülkelerinden biri olsa gerek."

Nilima başıyla onayladı. Hikâyede buna benzer başka yerler de vardı, dedi, ama isimlerini hatırlayamadı.

Ne var ki, Silah Adası'nda bile Tacir kendini Manasa Devi'den gizleyememiş. Bir gün bir kitabın sayfalarının arasından Tacir'e görünmüş ve her yerde gözleri olduğu konusunda onu uyarmış. Tacir o gece duvarları demirden bir odada gizlenmeyi denemiş ama orada bile tanrıça gelip onu bulmuş: Ufacık, zehirli bir yaratık bir çatlaktan girip onu ısırmış. Bu ısırıktan zar zor sağ kurtulan Tacir, bir gemiyle Silah Adası'ndan kaçmış ama yolculuk sırasında bu defa da korsanlara esir düşmüş. Tacir'i bir zindana atmışlar ve 'Zincirler Adası' (Shikol–dwip) denen bir yere satmaya götürürlerken Manasa Devi bir kez daha görünmüş. Kendini ona adar ve Bengal'de onun adına bir tapınak inşa ederse, Tacir'i serbest bırakıp zengin bir adam yapacağına söz vermiş.

Tacir sonunda pes etmiş ve ülkesine dönmesine yardım ederse tanrıça adına bir tapınak inşa edeceğine yemin etmiş. Bunun üzerine tanrıça onu serbest bırakmış ve bir mucize gerçekleştirmiş: Denizin ve göğün tüm yaratıkları gemiyi kuşatmış ve korsanlar onları püskürtmeye çalışırken esirler gemiyi ele geçirmeyi başarıp korsanların ganimetlerine el

koymuşlar. Tacir'in ganimetten aldığı pay, ülkesine dönmesine yetmiş ve dönüş yolunda bu sayede birçok kârlı iş yapabilmiş. Bengal'e dönüşünde o kadar büyük bir serveti ve öyle müthiş bir hikâyesi varmış ki Bonduki Sadagar –Silah Taciri– olarak ünlenmiş. Tapınağın adı da buradan geliyormuş.

"Ve öğrenebildiklerimin hepsi bu kadar," dedi Nilima omuz silkerek. "Kayıkçıya bunun gerçekten hiçbir anlam ifade etmediğini söyledim. Hiç şaşırmışa benzemiyordu. Dedi ki: 'Size söylemiştim, değil mi? Bu efsane sırlarla doludur ve ne manaya geldiklerini bilmiyorsanız efsaneyi anlamanız imkânsızdır.' Ve sonra ekledi: 'Ama bir gün, zamanı geldiğinde, biri efsaneyi anlamlandıracak ve kim bilir, bizlerin göremediği bir dünyanın kapılarını efsane o kişiye açabilir.'"

Nilima kendini küçümseyen bir ifadeyle gülümsedi. "Ne olduğunu bilmiyorum ama bu hikâyeyle ilgili merakımı uyandıran bir şeyler oldu: Bir türlü aklımdan çıkmadı ve daha fazlasını öğrenmek istedim. Ama her zaman yapacak o kadar çok şey vardı ki aklımdan çıkıp gitti –ta ki geçen gün 1970'teki o büyük siklon hakkında bir şeyler okuyana kadar. O an birdenbire tüm hikayeyi yeniden hatırladım."

"Ama tapınağı yalnızca o gün ziyaret ettin?" diye sordum.

"Evet," dedi. "Oraya bilfiil sadece o gün gittim. Sonradan bir kez daha gördüm, uzaktan, ama durmak için vaktim yoktu. Bu dediğim on yıl önceydi. *Dhaam*ın hâlâ orada olduğunu sanıyorum ama daha ne kadar ayakta kalır, kim bilir? Deniz, Sundarbanlar'daki adaları sürekli yutuyor; gözlerimizin önünde yok olup gidiyorlar. Bu yüzden, tapınağın bir kaydı tutulmalı diye düşünüyorum; bildiğim kadarıyla bu tapınak önemli bir tarihî anıt olabilir."

Yardımcı olmaya çalışarak "Hindistan Arkeolojik Araştırma Kurumu'yla iletişime geçmeyi denedin mi?" dedim.

"Onlara bir defa yazdım ama hiç ilgilenmediler."

Sonra bana baktı ve yüzünde gamzeli bir gülüş belirdi. "Bu yüzden aklıma sonra sen geldin."

Şaşırarak, "Ben mi? Neden ben?" dedim.

"Eh, antikalara meraklısın, değil mi?"

“Evet, ama bu çeşidine değil,” dedim. “Ben esasen eski kitaplar ve el yazmalarıyla ilgileniyorum. Sık sık kütüphaneleri, müzeleri, eski sarayları ve benzeri yerleri ziyaret ediyorum –ama hiç bu kadar uzak bir yerde işim olmadı.”

“Yine de, en azından orayı görmek istemez misin?”

Hemen hayır dememememin tek nedeni, kaba görünmemekti. O anda tapınağı ziyaret etmek imkânsız görünmüştü –çünkü cuma günü New York’a gidiyordum; çünkü önümüzdeki günler için programım zaten randevularla dopdoluydu; ve (her şeyden önemlisi) bataklıklar ve mangrovlar çok da umurumda değildi.

Bir bahane geveleyerek durumdan sıyrılmaya çalıştım: “Vaktim olacak mı bilmiyorum, eve dönmek için uçağa yetişmem gerek...”

Ama Nilima kolay pes edecek bir kadın değildi.

“Uzun sürmez,” diye ısrar etti. “Bir günde gider, dönersin. Gidiş gelişini memnuniyetle ben hallederim.”

Teklifini reddetmenin kibar bir yolunu bulmaya çalışıyordum ki, o da kim, Piya girdi odaya.

Nilima, onu konuşmamıza dahil etmekte hiç vakit kaybetmedi: “Söyle ona Piya –tapınağa gitmek uzun sürmeyecektir. Amerika uçağını kaçırmaktan korkuyor.”

Piya bana döndü ve uçağımın ne zaman olduğunu sordu. Hangi gün olduğunu söyleyince endişelerimi giderdi: “Merak etme –uçağına vaktinden önce dönmüş olursun.”

“Emin misin?”

“Olabildiğince eminim.” Özür dilermiş gibi ekledi, “Sana kendim eşlik etmek isterdim. Maalesef edemeyeceğim çünkü Bhubaneswar’da bir konferansa gidiyorum ve gelecek hafta döneceğim. Ama gitmeye karar verirsen seninle güzel ilgilenmelerini sağlarım.”

Gülümsemesi konuyu yeniden düşünmeme neden oldu. “Bir düşüneyim,” dedim.

Eşyalarımı toplayıp Nilima’ya veda ettim. Sonra Piya beni bitişikteki bir odaya götürdü ve hemşire üniforması –mavi ve beyaz sari– içinde otoriter görünümlü, kalın kaşlı bir kadınla tanıştırdı beni.

“Bu Moyna Mondal,” dedi Piya, “Nilima’nın en sevdiği hemşiresi.”

Kolunu hemşirenin omzuna atıp ona sarıldı. “Moyna’yla ben aile sayılırız; yıllar içinde kardeş gibi olduk. Gitmeye karar verirsen, her şeyi o ayarlayacak. Hiçbir şey için endişelenmene gerek yok. Çabucak, kolayca gider gelirsin.”

Piya’nın sesi o kadar yüreklendiriciydi ki az kalsın evet diyecektim. Ama bir şey beni durdurdu.

“Birkaç şeyi kontrol etmem gerekiyor sadece,” dedim. “Yarın sabah sana dönsem olur mu?”

“Tabii. Acele etme.”